

Cytowanie

CHICAGO: M. Zygmunt, *Ważenie praw i wolności konstytucyjnych w procesie sądowego stosowania prawa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 3, s. 127–139, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.03.09>

APA: Zygmunt, M. (2023), *Ważenie praw i wolności konstytucyjnych w procesie sądowego stosowania prawa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 3, s. 127–139, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.03.09>

Maciej Zygmunt

ORCID ID: 0000-0003-2022-221X

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

E-mail: maciej.zygmunt@student.uj.edu.pl

Ważenie praw i wolności konstytucyjnych w procesie sądowego stosowania prawa

Słowa kluczowe: ważenie praw i wolności, zasada proporcjonalności, sądowe stosowanie prawa, warunkowa relacja pierwszeństwa, konstytucyjne prawa podmiotowe, zakres kognicji sądów

Keywords: weighing rights and freedoms, proportionality principle, judicial application of the law, conditional priority relationship, constitutional rights, scope of judicial jurisdiction

Streszczenie

W artykule analizowane jest zagadnienie kognicji sądów do ważenia praw i wolności konstytucyjnych, zarówno w odniesieniu do relacji wertykalnych, jak i horyzontalnych. Broniony jest pogląd, że sądy są zobowiązane do stosowania mechanizmu ważeniowego w odniesieniu do konstytucyjnych praw podmiotowych – odpowiednio na podstawie art. 31 ust. 3 i art. 31 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP. Badana jest konstytucyjna adekwatność ostatecznego ustalenia warunkowej relacji pierwszeństwa między konkurencyjnymi zasadami prawa przez ustawodawcę. Wykazane zostaje, że konkluzywność i poprawność ustalenia tej relacji wymaga ważenia zasad *in concreto sensu stricto*, co może nastąpić je-

dynie na etapie sądowego stosowania prawa. Nie oznacza to jednak istnienia luki w polskim systemie ochrony praw i wolności jednostki.

Abstract

Balancing Constitutional Rights and Freedoms in Judicial Application of Law

The article analyzes the issue of the cognition of courts to weigh constitutional rights and freedoms, both in relation to vertical and horizontal relations. The view is defended that the courts are obliged to apply the weighing mechanism to constitutional rights – pursuant to Art. 31 sec. 3 and Art. 31 sec. 2 sentences 1 of the Constitution of the Republic of Poland. The constitutional adequacy of the final determination of the conditional priority relationship between the competing principles of law by the legislator is being examined. It is shown that the conclusiveness and correctness of establishing this relationship require weighing the principles in *concreto sensu stricto*, which can only take place at the stage of judicial application of the law. However, this does not mean that there is a gap in the Polish system of protection of individual rights and freedoms.

✱

I.

W ostatnich latach szczególnym zainteresowaniem teoretyków i dogmatyków prawa cieszy się problematyka sądowego stosowania prawa, w szczególności w odniesieniu do bezpośredniego stosowania konstytucji w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Szerszej analizy wymaga zagadnienie kognicji sądów do ważenia praw i wolności konstytucyjnych, zarówno w odniesieniu do relacji wertykalnych, jak i horyzontalnych. W tym opracowaniu broniony jest pogląd, że sądy są zobowiązane do stosowania mechanizmu ważeniowego w odniesieniu do konstytucyjnych praw podmiotowych z uwagi na to, że tylko na etapie sądowego stosowania prawa możliwe jest zagwarantowanie konkluzywności i poprawności ustalenia warunkowej relacji pierwszeństwa między konkurencyjnymi zasadami prawa.

II.

Dopuszczalność wprowadzania ograniczeń konstytucyjnych praw *prima facie* w relacjach wertykalnych uzależnia się od spełnienia szeregu kryteriów, wskazanych w treści art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹. Sporna jest ocena adekwatności zastosowania klauzuli limitacyjnej w odniesieniu do konstytucyjnych praw i wolności w relacjach horyzontalnych. Wskazuje się, że przesłanki dopuszczalności ograniczeń konstytucyjnych praw podmiotowych są typowe dla oceny kryterium ingerencji władz publicznych i nie nadają się do zastosowania w relacjach między podmiotami prywatnymi². Problematyczne jest w szczególności zastosowanie testu proporcjonalności, jako że przeprowadza się go przyjmując perspektywę określonego prawa lub wolności, tymczasem w relacjach horyzontalnych obie strony mogą powoływać się na naruszenie ich praw³. Problem ten postuluje się rozwiązać się poprzez zastosowanie *ultimate balancing test*, który sprowadza się do podwójnego zastosowania zasady proporcjonalności⁴. Podzielałam pogląd J. Podkowika, że podstawą prawną oceny konstytucyjności ingerencji podmiotów prywatnych w sferę wolności i praw innych jest art. 32 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP stanowiący konstytucyjną granicę bezpośrednią wolności i praw jednostki⁵.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

² P. Radzewicz, *Pojęcie horyzontalnego skutku norm konstytucyjnych – uwagi wprowadzające z perspektywy prawa konstytucyjnego* [w:] *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radzewicz, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego”, t. LVI, s. 57.

³ H. Collins, *On the [In]compatibility of Human Rights Discourse and Private Law*, „LSE Law, Society and Economy Working Papers” 2012, nr 7, s. 30.

⁴ H. Collins, *op.cit.*, s. 41; M. Safjan, *O różnych metodach oddziaływania horyzontalnego praw podstawowych na prawo prywatne*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 2, s. 7–8; por. P. Radzewicz, *op.cit.*, s. 57.

⁵ J. Podkowik, *Bezpośrednie konstytucyjne granice wolności człowieka*, „Państwo i Prawo” 2017, nr 8, s. 56–57. Odnośnie do problematyki klauzuli granic praw podmiotowych zob. R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2014, s. 221.

III.

Zarówno w relacjach wertykalnych, jak i horyzontalnych stosowanie znajduje ważenie kolidujących zasad. W najprostszym ujęciu prawo ważenia głosi, że dopuszczalny stopień niespełnienia lub naruszenia jednej zasady zależy od stopnia ważności spełnienia innej⁶, przy czym stopień ten wyznaczają okoliczności stanu faktycznego. Struktura mechanizmu ważeniowego poza prawem ważenia obejmuje także wzór ważenia i ciężar argumentacji⁷. Jak słusznie zauważa M. Kordela, w wyniku zastosowania mechanizmu ważeniowego – mocą prawa kolizji – następuje „stwierdzenie obowiązywania w systemie reguły (normy zwykłej), zbudowanej z elementów strukturalnych zasady, która przełamała zasadę konkurencyjną”⁸.

Mimo że więc co do zasady zastosowanie mechanizmu ważeniowego i prawa kolizji należy sytuować na płaszczyźnie stosowania prawa⁹, to nie można pominąć tego, że wobec trudności w rekonstrukcji norm praw podstawowych¹⁰, nieprecyzyjności i heterogeniczności kryteriów rozstrzygania kolizji zasad¹¹ oraz powiązanego z tym braku automatyzmu, a zarazem potrzeby zastosowania w tym procesie skomplikowanych metod argumentacyjnych, specyfika ważenia w istocie wykazuje cechy działań prawotwórczych¹². Rację należy w tym względzie przyznać A. Śledzińskiej-Simon, która zauważa,

⁶ R. Alexy, *op.cit.*, s. 133.

⁷ G. Maroń, *Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji Roberta Alexego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria prawnicza” 2009 nr 53, s. 94.

⁸ M. Kordela, *Kategoria norm, zasad oraz wartości prawnych. Uwagi metodologiczne w związku z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 5, s. 28.

⁹ T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr i kolizja norm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 1, s. 1; M. Kordela, *op.cit.*, s. 28; M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 219–220, 536.

¹⁰ P. Tuleja, *Interpretacja konstytucji [w:] Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, A. Jankiewicz, Warszawa 1996, s. 480.

¹¹ T. Gizbert-Studnicki, *op.cit.*, s. 12.

¹² P. Tuleja, *Postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie hierarchicznej kontroli norm*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 5, s. 35.

że „wynik testu proporcjonalności może zależeć od instytucjonalnej dynamiki, która towarzyszy procesom stosowania prawa”¹³.

Specyfika argumentacji ważeniowej przesądza więc, że praktyka obrotu prawnego wymaga wyznaczania warunkowych relacji pierwszeństwa na poziomie podkonstytucyjnym. Jest to zadanie spoczywające w pierwszej kolejności na ustawodawcy. Rozstrzygnięcie, która z konkurencyjnych zasad uzyska w określonej sytuacji pierwszeństwo, podlega ustawowemu oddziaływaniu o prewencyjnym i abstrakcyjnym charakterze¹⁴. Prewencyjność tej ingerencji polega na ustaleniu warunkowej relacji pierwszeństwa przed faktycznym zaistnieniem kolizji, co sprzyja pewności obrotu prawnego. Przymiot abstrakcyjności uzasadnia się tym, że rozstrzygnięcie ustawodawcy odnosi się do generalnie scharakteryzowanej klasy stanów faktycznych.

IV.

Rezultatem ważenia jest wyznaczenie, która z kolidujących zasad *a casu ad casum* uzyska pierwszeństwo względem drugiej. Wymóg, by kolizja zasad była rozstrzygana *in concreto* wynika z tego, że „złożoność rzeczywistości społecznej pociąga [...] za sobą potrzebę oceny pierwszeństwa tej czy innej zasady przez pryzmat fragmentu rzeczywistości”¹⁵. Pierwszeństwo zasady Z_1 względem konkurującej zasady Z_2 w warunkach W_1 nie oznacza, że ważenie tych zasad w warunkach W_2 przyniesie ten sam rezultat. Jeżeli zatem na wynik mechanizmu ważeniowego wpływ ma całokształt czynników składających się na dany stan faktyczny, to nie można nie zauważyć, że wystąpienie określonych okoliczności może zdeterminować odmiennność rezultatów ważenia w stosunku do hipotetycznie rozważanego (modelowego) stanu faktycznego pozbawionego tych okoliczności. Ostatecznego ustalenia warunkowej relacji pierwszeństwa powinny dokonywać więc organy, które są w stanie przepro-

¹³ A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019, s. 28.

¹⁴ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014, s. 222, 234.

¹⁵ M. Sarnowiec-Cisłak, T. Grzybowski, *Ważenie zasad prawa w orzecznictwie sądów administracyjnych*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2018, nr 6, s. 55.

wadzić mechanizm ważeniowy *in concreto sensu stricto*, tj. sądy. Stanowisko to odnosi się zarówno do relacji o charakterze wertrykalnym, jak i horyzontalnym, z tym że w odniesieniu do tych pierwszych trzeba uwzględnić zasadę wyłączności ustawy.

W tym kontekście nie zyskuje mojej aprobaty wyrażony w piśmiennictwie pogląd o dopuszczalności rozstrzygnięcia kolizji praw konstytucyjnych samodzielnie przez sądy w braku decyzji ustawodawcy tylko wówczas, „gdy zastosowanie przez sąd mechanizmu ważenia kolidujących wartości konstytucyjnych dawałoby jednoznaczny i niekwestionowany rezultat”¹⁶.

Po pierwsze, rolą sądów jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości poprzez rozstrzygnięcie „spraw” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Gwarantowane przez ten przepis prawo do sądu obejmuje w szczególności prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia (merytorycznego)¹⁷. Droga sądowa stanowi środek ochrony konstytucyjnych wolności i praw (art. 77 ust. 2 Konstytucji RP), a sądy, dokonując wykładni Konstytucji i ustaw, dokonują rekonstrukcji normatywnej treści konstytucyjnych praw jednostek¹⁸. Skoro, jak wykazano uprzednio, zastosowanie mechanizmu ważeniowego bywa niezbędne do rozstrzygnięcia „sprawy” zawisłej przez sądem, a więc i ochrony praw jednostki, to w takim wypadku rozstrzygnięcie przez sąd kolizji praw konstytucyjnych nie tylko jest uprawnieniem składu orzekającego, lecz jest i jego obowiązkiem. Powinność ta nie ogranicza się do sytuacji, w których ważenie dawałoby „jednoznaczny i niekwestionowany rezultat”, co w przypadkach trudnych (ang. *hard cases*) doprowadzałoby albo do niemożności

¹⁶ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw...*, s. 234; M. Florczak-Wątor, *Ważenie zasad konstytucyjnych jako podstawa sądowej wykładni* [w:] *Argumentacja konstytucyjna w orzecznictwie sądowym*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe”, red. A. Kotowski, E. Maniewska, t. 4, Warszawa 2017, s. 35.

¹⁷ Wyroki TK: z 9 czerwca 1998 r., sygn. akt K 28/97; z 13 maja 2002 r., sygn. akt SK 32/01; z 8 listopada 2001 r., sygn. akt P 6/01, z 20 kwietnia 2017 r., sygn. akt K 10/15; z 24 października 2007 r., sygn. akt SK 7/06; postanowienie TK z 15 grudnia 2008 r., sygn. akt SK 84/06.

¹⁸ P. Tuleja, *Sądowa wykładnia prawa jako podstawa hierarchicznej kontroli norm* [w:] *Kontrola konstytucyjności prawa a stosowanie prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego*, red. J. Królikowski, J. Podkowiak, J. Sułkowski, Warszawa 2017, s. 56.

wydania orzeczenia w skutek niedającej się uzupełnić luki prawnej (*vacuum* prawne¹⁹), albo do rozstrzygnięcia technicznego, niedotykającego istoty sprawy.

Po drugie, obowiązek sądowego ważenia kolizji praw konstytucyjnych jest konsekwencją normatywnego charakteru tych praw (art. 8 ust. 1 Konstytucji RP) i powiązanej zasady bezpośredniego stosowania konstytucji (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP). Model realizacji tych zasad opiera się na dualistycznej ochronie konstytucji²⁰, co wymaga aktywności sądów na płaszczyźnie indywidualno-konkretnej.

V.

Problematyczna jest kwestia tego, czy w świetle obowiązujących regulacji konstytucyjnych jest dopuszczalne, by sąd nie zastosował się do regulacji ustalającej warunkową relację pierwszeństwa, gdyby rezultat przeprowadzonego przez niego mechanizmu ważeniowego dał rezultat odmienny niż uzyskany przez prawodawcę.

Wymaga to ustalenia, czy abstrakcyjno-generalna metoda regulacji ustawowej jest w pełni adekwatnym narzędziem definitywnego, następującego poprzez sformułowanie reguły prawnej, rozstrzygnięcia kolizji zasad prawnych. Zdaniem T. Gizberta-Studnickiego kryteria przypisywania wagi kolidującym dobrom nie odwołują się do indywidualnych właściwości, lecz do takich właściwości, które nadają się do generalizacji²¹. Biorąc pod uwagę, że autor ten do wskazanych „indywidualnych właściwości” konfliktu zalicza właściwości takie jak współrzędne czasowo-przestrzenne i nazwy własne występujących w nim obiektów²², pogląd ten zasługuje na pełną aprobatę. Trzeba jednakże zauważyć, że natura procesu stanowienia prawa zasadniczo wyklucza tak daleką indywidualizację regulacji stosunków prawnych.

¹⁹ Zob. M. Safjan, *op.cit.*, s. 17.

²⁰ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 375.

²¹ T. Gizbert-Studnicki, *op.cit.*, s. 8.

²² *Ibidem*.

Problem uwidacznia zawisła przed niemieckim Federalnym Trybunałem Konstytucyjnym sprawa *Bürgschaftsverträge*²³, w której ocenie podlegało to, czy w sytuacji, gdy krewni kredytobiorców, którzy nie mają dochodów ani majątku, ponoszą wysokie ryzyko odpowiedzialności jako poręczyciele, nie dochodzi do naruszenia prawa do swobodnego rozwoju swojej osobowości gwarantowanego przez art. 2 ust. 1 Ustawy Zasadniczej RFN²⁴. Naruszenie praw podstawowych sąd konstytucyjny stwierdził jedynie w odniesieniu do pierwszego z dwóch skarżących, przy czym w sprawach przeważały m.in. takie okoliczności jak: wiek, przygotowanie zawodowe, istnienie własnego interesu gospodarczego, rodzaj i wysokość poręczanej wierzytelności²⁵. W przypadku tego skarżącego zastosowanie generalno-abstrakcyjnej reguły wynikającej z ustalenia przez ustawodawcę warunkowej relacji pierwszeństwa w odniesieniu do przykładu modelowego doprowadziło więc do konstytucyjnie nieakceptowalnego rezultatu. Jednocześnie charakter okoliczności, które przeważały przy różnicowaniu sytuacji prawnej obydwu skarżących, dowodzi, że w tym przypadku nie jest możliwe ustawowe sformułowanie jednoznacznej reguły, nadającej się do prostej subsumpcji przy wyrokowaniu.

Z perspektywy abstrakcyjno-generalnej jedynym rozwiązaniem, by pogodzić wolę ustawodawcy zmierzającą do ustalenia warunkowej relacji pierwszeństwa, a jednocześnie zapewnić, by tak ukształtowana reguła zawsze oddawała rezultat prawa kolizji, jest ustanowienie przez ustawodawcę klauzuli wyjątku (formuły „szczególne okoliczności”, „szczególne względy” i równoważne). Rekonstrukcja normy prawnej z uwzględnieniem klauzuli wyjątku sprawia, że stan faktyczny, w którym rezultat ważenia dokonanego przez sąd byłby odmienny od uzyskanego przez ustawodawcę, nie zawiera się w zakresie zastosowania ustawowej reguły. W tym wypadku aktualność zachowują rozważania dotyczące obowiązku sądowego ważenia zasad w braku regulacji ustawowej. Jednocześnie trzeba mieć na uwadze, że wprowadzenie klauzuli wyjątku może być przeciwnie skuteczne w odniesieniu do zakładanego celu ustawodawczego, tj. jednoznacznego przesądzenia kwestii pierwszeństwa za-

²³ Beschluß des Ersten Senats des Bundesverfassungsgerichts vom 19. Oktober 1993, 1 BvR 567, 1044/89; 1 BvR 567, 1044/89.

²⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949, BGBl., s. 1.

²⁵ Beschluß des Ersten Senats des Bundesverfassungsgerichts vom 19. Oktober 1993, 1 BvR 567, 1044/89; 1 BvR 567, 1044/89, pkt 58–60.

sad w odniesieniu do szeroko wyznaczonej klasy stanów faktycznych i zapewnienia pewności obrotu prawnego.

Na gruncie prawa prywatnego funkcję podobną do klauzuli wyjątku pełnią także klauzule generalne, takie jak zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c.²⁶). Odgrywa to istotne znaczenie na gruncie modelu pośredniego horyzontalnego działania praw konstytucyjnych²⁷. Stosowanie przez sądy klauzul generalnych nie jest równoznaczne z działalnością prawotwórczą²⁸, choć dookreślają one treść norm prawa materialnego²⁹. Granice dopuszczalności zastosowania instrumentów takich jak art. 5 k.c. są jednak przy tym znacznie ograniczone³⁰.

Podobny rezultat jak klauzula wyjątku odnosi wydanie przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia zakresowego lub stwierdzającego pominięcie prawodawcze. Przykład w tym względzie może stanowić rozstrzygnięcie zapadłe na kanwie sprawy SK 9/10³¹, w którym orzeczono niekonstytucyjność art. 75 § 1 k.k.³² w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości odstąpienia przez sąd od zarządzenia wykonania kary w sytuacji, gdy wobec skazanego ponownie orzeczono karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, jeżeli przemawiają za tym szczególne względy. Trzeba przy tym zauważyć, że kognicja Trybunału w zakresie zastosowania mechanizmu ważeniowego wyczerpuje się na hierarchicznej kontroli norm, a więc nie obejmuje ważenia praw konstytucyjnych *in concreto sensu stricto*. Praktyka orzecznicza wskazuje jednak, że przy rozpatrywaniu skarg konstytucyjnych członkowie składu orzekającego dokonują rekonstrukcji normy przy uwzględnieniu sytuacji prawnej skarżącego, czego dowodzi także sprawa SK 9/10³³.

Podsumowując tę część rozważań, wskazać należy, że abstrakcyjno-generalna metoda regulacji ustanawiającej warunkową relację pierwszeństwa nie

²⁶ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1360 ze zm.).

²⁷ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw...*, s. 100.

²⁸ Wyrok TK z 17 października 2000 r., sygn. akt SK 5/99.

²⁹ Por. wyrok SN z 31 marca 2000 r., sygn. akt II CKN 749/98.

³⁰ M. Safjan, *op.cit.*, s. 13.

³¹ Wyrok TK z 17 lipca 2013 r., sygn. akt SK 9/10.

³² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022, poz. 1138 ze zm.).

³³ Zob. stenogram rozprawy z 17 lipca 2013 r. w sprawie o sygn. akt SK 9/10, ipo.trybunal.gov.pl (28.12.2022), s. 13; zdanie odrębne sędziego TK Wojciecha Hermelińskiego do wyroku TK z 17 lipca 2013 r., sygn. akt SK 9/10.

jest w pełni adekwatna do rozstrzygania kolizji konstytucyjnych praw i wolności. Jednocześnie nie sposób przyjąć, by w systemie ochrony praw jednostki istniała luka związana z brakiem możliwości rozstrzygnięcia *in concreto sensu stricto* kolizji praw podstawowych³⁴.

Brak istnienia luki konstrukcyjnej w systemie ochrony konstytucyjnych praw i wolności uniemożliwia poszukiwanie możliwości podstawy prawnej odmowy zastosowania podkonstytucyjnych reguł ustalających warunkowe relacje pierwszeństwa na drodze analogii. Zastosowanie znajdą ogólne normy odnoszące się do związania sędziego ustawą. Przedmiot tego opracowania wymaga syntetycznego wyłącznie odniesienia się do tego zagadnienia³⁵.

Przepis art. 178 ust. 1 Konstytucji RP wyraża koniunkcję, więc sędzia jest związany zarówno Konstytucją, jak i ustawą. Powinność tę należy rozumieć jako „obowiązek podporządkowania się zawartym w tych (obowiązujących) aktach prawnych normom prawnym, interpretowanym na podstawie powszechnie przyjmowanych reguł wykładni z przepisów prawnych”³⁶. Sąd nie może stosować ustawy niekonstytucyjnej, gdyż naruszając stan związania konstytucją działa *contra legem*, a jednocześnie działaniem *contra legem* jest odmowa zastosowania ustawy. Problem ten można rozwiązać na co najmniej dwa sposoby. Pierwszy obejmuje przedstawienie pytania prawnego Trybunałowi Konstytucyjnemu, który albo stwierdzi brak kolizji (brak naruszenia stanu związania konstytucją w przypadku zastosowania ustawy), albo wyda orzeczenie derogujące niekonstytucyjny przepis ustawy, co wyłączy stan związania ustawą. Drugi z kolei odwołuje się do podjęcia przez sąd negatywnej decyzji walidacyjnej niederogacyjnej sprowadzającej się do uznania, że na mocy reguły *lex superior derogat legi inferiori* niekonstytucyjnemu przepisowi usta-

³⁴ A. Mączyński, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 5, s. 11; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny...*, s. 338.

³⁵ Świadomie pomija się przy tym argumentację związaną z wystąpieniem okoliczności uzasadniających stosowanie rozproszonej kontroli konstytucyjności („doktryna konieczności”) – zob. w szczególności L. Garlicki, *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 7–8, s. 7–25; P. Mikuli, *Doktryna konieczności jako uzasadnienie dla rozproszonej kontroli konstytucyjności ustaw w Polsce*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr XL, s. 635–648.

³⁶ P. Wiliński, P. Karlik, *Komentarz do art. 178, Nb 53 [w:] Konstytucja RP, t. II, Komentarz do art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

wy nie można przypisać przymiotu obowiązywania. Z uwagi na teoretycznoprawne uwarunkowania tej reguły kolizyjnej jej zakres zastosowania jest ograniczony, odnosząc się w szczególności do przypadków oczywistej niekonstytucyjności *sensu stricto*, niekonstytucyjności wtórnej, obejścia konstytucji i bezprawności ustawowej³⁷. Należy mieć też na uwadze to, że istnieje jakościowa różnica między stanem związania sędziego ustawą i braku związania aktami podustawowymi. Zatarcie tej różnicy poprzez stosowanie mechanizmów rozproszonej kontroli konstytucyjności przez sądy prowadziłoby do nieuprawnionej wykładni *per non est*.

Trzeba zatem przyjąć, że na gruncie obecnie obowiązującej Konstytucji RP sąd nie ma możliwości incydentalnej odmowy zastosowania przepisów ustawy, co obejmuje także regulacje ustanawiające warunkową relację pierwszeństwa między kolidującymi zasadami, w tym prawami i wolnościami konstytucyjnymi.

VI.

Mechanizm ważenia zasad prawa przynależy do sfery sądowego stosowania prawa. Sąd jako gwarant konstytucyjnych praw i wolności jest zobowiązany na etapie walidacyjnym do przeprowadzania testu proporcjonalności *sensu stricto*. W odniesieniu do spraw, w których ograniczanie konstytucyjnych praw podmiotowych jednostki wynika z ingerencji władz publicznych (relacje wertykalne) podstawą prawną dla sądowego zastosowania mechanizmu ważenia jest art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Rozstrzygając sprawy między podmiotami prywatnymi (relacje horyzontalne) sąd stosuje mechanizm ważeniowy, rekonstruując normę praw podstawowych przez pryzmat bezpośredniej klauzuli granicy, którą wyraża art. 31 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP. Choć rozstrzyganie kolizji konstytucyjnych praw i wolności jest w pierwszej kolejności zadaniem ustawodawcy, to trzeba zauważyć, że generalno-abstrakcyjna metoda regulacji ustawowej nie jest w pełni ku temu adekwatna. Wyznaczenie warunkowej relacji pierwszeństwa między kolidującymi zasadami prawa musi więc ostatecznie następować na kanwie konkretnej sprawy sądowej. Nie

³⁷ A. Grabowski, *Konstytucja RP jako lex superior względem prawa ustawowego (w ramach sądowego stosowania prawa)*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 10, s. 46–47.

oznacza to jednak, że w polskim systemie ochrony praw i wolności jest luka, istnieją bowiem mechanizmy pozwalające zapewnić konstytucyjność rozstrzygnięć prawodawcy poprzez uadekwatnienie wyniku zastosowanego przez niego testu proporcjonalności. Sąd nie może odmówić zastosowania obowiązującego przepisu ustanawiającego warunkową relację pierwszeństwa między kolidującymi dobrami z uwagi na związanie sędziów Konstytucją i ustawami. Zapewnieniu zgodności regulacji ustawowej z normami konstytucyjnymi służą mechanizmy hierarchicznej kontroli zgodności norm dokonywanej przez Trybunał Konstytucyjny. Sąd może odstąpić od przedstawienia sądowi konstytucyjnemu pytania prawnego jedynie wówczas, gdy jest kolizja ustawy i konstytucji ma charakter pozorny, tj. poprzez zastosowanie reguły kolizyjnej *lex superior derogat legi inferiori*. Z uwagi na specyfikę mechanizmu ważeniowego podstawową formą zapewniania konstytucyjności regulacji rozstrzygających kolizję konstytucyjnych praw i wolności pozostaje orzeczenie trybunalskie.

Literatura

- Alexy R., *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2014.
- Collins H., *On the [In]compatibility of Human Rights Discourse and Private Law*, „LSE Law, Society and Economy Working Papers” 2012, nr 7.
- Florczak-Wątor M., *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014.
- Florczak-Wątor M., *Ważenie zasad konstytucyjnych jako podstawa sądowej wykładni* [w:] *Argumentacja konstytucyjna w orzecznictwie sądowym*, A. Kotowski, E. Maniewska „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe”, t. 4, Warszawa 2017.
- Garlicki L., *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przeгляд Sądowy” 2016, nr 7–8.
- Gizbert-Studnicki T., *Konflikt dóbr i kolizja norm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, nr 1.
- Grabowski A., *Konstytucja RP jako lex superior względem prawa ustawowego (w ramach sądowego stosowania prawa)*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 10.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017.
- Kordela M., *Kategoria norm, zasad oraz wartości prawnych. Uwagi metodologiczne w związku z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, „Przeгляд Sejmowy” 2009, nr 5.

- Maroń G., *Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji Roberta Alexego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria prawnicza” 2009, nr 53.
- Mączyński A., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 5.
- Mikuli P., *Doktryna konieczności jako uzasadnienie dla rozproszonej kontroli konstytucyjności ustaw w Polsce*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr XL.
- Podkowik J., *Bezpośrednie konstytucyjne granice wolności człowieka*, „Państwo i Prawo” 2017, nr 8.
- Radziejewicz P., *Pojęcie horyzontalnego skutku norm konstytucyjnych – uwagi wprowadzające z perspektywy prawa konstytucyjnego* [w:] *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radziejewicz, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego” 2015, t. LVI.
- Konstytucja RP. Komentarz do art. 87–243*, t. II, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Safjan M., *O różnych metodach oddziaływania horyzontalnego praw podstawowych na prawo prywatne*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 2.
- Sarnowiec-Cisłak M., Grzybowski T., *Ważenie zasad prawa w orzecznictwie sądów administracyjnych*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2018, nr 6.
- Śledzińska-Simon A., *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019.
- Tuleja P., *Interpretacja konstytucji* [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, A. Jankiewicz, Warszawa 1996.
- Tuleja P., *Postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie hierarchicznej kontroli norm*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 5.
- Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003.
- Tuleja P., *Sądowa wykładnia prawa jako podstawa hierarchicznej kontroli norm* [w:] *Kontrola konstytucyjności prawa a stosowanie prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego*, red. J. Królikowski, J. Podkowik, J. Sułkowski, Warszawa 2017.